

PRAZNO PRIZNANJE SPOLA
PRAVNA PRAZNINA ČLOVEKOVIH PRAVIC TRANSSPOLNIH OSEB V SLOVENIJI
javna diskusija

V torek, 6. marca 2018, je v Pritličju potekala **javna razprava z naslovom »Pravno priznanje spola – pravna praznina človekovih pravic transspolnih oseb v Sloveniji.«** Organizatorke_ji so v vabilo zapisale_i, da je za razvoj sodobne, raznolike družbe ključnega pomena, da se v tematike, ki jih naslavljamo ob mednarodnem dnevu žensk, vključi vse pripadnice_ke spolnih in seksualnih manjšin. Dogodek je bil zato priložnost za krepitev medsebojne solidarnosti in zaveznitva.

Gostje_i javne razprave so bile_i:

- **mag. Linn Julian Koletnik**, direktor_ica Zavoda **TransAkcija**;
- Eva Gračanin, Društvo informacijski center **Legebitra** in
- sociologinja **Maja Ličen**.

Srečanje se je začelo s pozivom **mag. Linn Julian Koletnik** predstavnicam_kom feminističnih, ženskih in/ali LGBT+ organizacij, da v svoja prizadevanja in naslavljanja vključujejo vse ženske, tudi transspolne ženske.

V nadaljevanju je mag. Koletnik **kontekstualiziral_a pobude in prizadevanja za sistemsko ureditev pravnega priznanja spola v Sloveniji**. Povedal_a je, da je pravno priznanje spola postopek spremembe imena in uradnih podatkov o spolu v uradnih dokumentih in registrih z namenom priznanja spolne identitete posameznice_ka. *»Trenutno poteka proces reforme postopkov pravnega priznanja spola v Evropi v več kot 20 državah, a Slovenije ni med njimi. Pri Zavodu TransAkcija in Društvu Legebitra se od leta 2014 zavzemamo za ureditev pravnega priznanja spola, vendar so bili vsi naši poskusi do zdaj neuspešni,«* je dejal_a uvodoma.

»Pravno priznanje bi moralo biti osnovano na samoidentifikaciji, na svobodni volji posameznic_kov. Postopek bi moral biti formalen in dolgočasen,« je poudaril_a Koletnik. Pri nas pa ni tako. Slovenija, kot večina držav, nima zakona, ki bi urejal pravno priznanje spola, niti zakona,

ki bi urejal pravice transspolnih oseb. Vse, kar slovenska zakonodaja pozna, v zvezi s pravnim priznanjem spola, je t. i. sprememba spola. Izraz je problematičen, ker *»spola ne spreminjamo, ampak potrjujemo oz. popravljamo ob rojstvu napačno pripisan spol.«* T. i. spremembo spola ureja Pravilniku o izvrševanju Zakona o matičnem registru, v 37. členu, ki pravi: *»Sprememba spola se vpiše na podlagi odločbe pristojnega organa o spremembi vpisanega podatka. Podlaga za izdajo odločbe je potrdilo pristojne zdravstvene ustanove ali zdravnika, iz katerega je razvidno, da je oseba spremenila spol. Pred vpisom spremembe spola v register, mora matičar zahtevati določitev nove EMŠO. Izpisek iz matičnega registra o rojstvu se izda s podatkom o novem spolu, brez zaznamka o spremembi spola.«* Pravilnik ne opredeljuje, kateri_e zdravniki_ce so pristojni_e za izdajo potrdila, niti kaj konkretno pomeni sprememba spola. Iz prakse pa izhaja, da mora oseba, ki želi zamenjati kvalifikator spola na dokumentih, pri enem do dveh(!) pristojnih psihiatrov interdisciplinarnega konzilija za spremembo spola, pridobiti diagnozo transeksualizem (F64).

»Tako je administrativni postopek, ki bi moral biti formalnost, postal diagnoza. To krši več človekovih in ustavno zagotovljenih pravic transspolnih oseb, in sicer: pravico do osebnega dostojanstva in varnosti; pravico do nedotakljivost človekove telesne in duševne celovitosti, njegove zasebnosti ter osebnostnih pravic, pravico do zdravja ter pravico do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja,« je poudaril_a mag. Koletnik.

Za konec je mag. Koletnik predstavil_a, kakšni so trendi urejanja pravnega priznanja spola v tujini. Oprl_a se je na priporočila Sveta Evrope, ki pravijo, da naj bo pravno priznanje spola urejeno hitro, v roku 30 dni, dostopno vsem, ne samo tistim, ki spreminjajo genitalije, in transparentno, z zelo jasno zapisanim postopkom. Resolucija Parlamentarne skupščine Sveta Evrope 2048 iz leta 2015 države članice, tudi Slovenijo, eksplicitno poziva k ureditvi pravnega priznanja spola, ki temelji na samoidentifikaciji, torej brez zahtev po zdravniških ali katerihkoli drugih potrdilih. *»V Evropi imajo pravno priznanje spola dobro urejeno na Malti, na Irskem, Danskem in Norveškem. Povsod je osnova za postopke samoidentifikacija. Postopki urejanja zakonodaje na tem področju so trenutno aktualni v več kot 20 državah. Slovenije ni med njimi.«* je zaključil_a mag. Koletnik.

V nadaljevanju je **Eva Gračanin** z Društva informacijski center Legebitra **povzela dosedanja zavzemanja za ureditev pravnega priznanja spola v Sloveniji**. Povedala je, da se v Sloveniji trudijo sistemsko urediti pravno priznanje spola od leta 2014. *»Na vsakem nacionalnem strokovnem srečanju na temo transspolnosti TransMisija je bila vsaj ena od obravnavanih tem pravno priznanje*

spola. Vsakega od štirih strokovnih srečanj se je udeležilo od 50 do 60 ljudi, predstavnic_kov ministrstev, združenja upravnih delavcev Slovenije, upravnih enot, komisije za potrditev spolne identitete, različni strok ... Nagovarjale_i so osebe, ki bi v okviru svojega dela, lahko uredile pravice transspolnih oseb tako, da bi bile v skladu s standardi ustave in človekovih pravic, pa niso,« je dejala Gračanin.

Maja 2015 je bil organiziran medresorski sestanek TransAkcije, Legebitre, Transgender Europe – TGEU ter Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (MDDSZ), Ministrstva za notranje zadeve (MNZ) in Ministrstva za zdravje (MZ). Ministrstvi za pravosodje in javno upravo se povabilu nista odzvali. *»Na sestanku smo skušale_i pojasniti, s kakšnimi preprekami se srečujejo transspolne osebe v vsakdanjem življenju, pri npr. prevzemanju pošte, prečkanju meje ipd. Želele_i smo prikazati, kako je pomembno je urediti vprašanje pravnega priznanja spola,«* je še poudarila Gračanin.

Decembra 2016 je TransAkcija nagovarjala udeleženke_ce konference Združenja upravnih delavcev Slovenije, na povabilo njihove predsednice, Bojane Zadravec. Marca 2017 so se predstavnice_ki TransAkcije in Legebitre srečali s predstavnicami_ki MDDSZ in MNZ. *»Želele_i smo vsaj deloma urediti vprašanje pravnega priznanja spola, in sicer tako, da bi s spremembo pravilnika za administrativno spremembo spolnega kvalifikatorja na dokumentih zadostovala izjava, a za to ni bilo posluha. Sodelovale_i smo s političnimi strankami. Decembra 2016 je dr. Tadej Tašner Vatovec (Levica) vladi zastavil poslansko vprašanje. V vprašanju je bilo navedeno, da je pravno priznanje spola nujno urediti. Kaj se je zgodilo? Ministrica dr. Anja Kopač Mrak je odgovornost preložila na ministrico Vesno Györkös Žnidar. Ministrstvo za notranje zadeve pa je zavzelo stališče, da je treba to vprašanje urediti celostno, torej z zakonom in ne s spremembo pravilnika.«* je povedala Gračanin.

Maja 2017 je poslansko vprašanje MDDSZ, MNZ in MZ zastavila Alenka Bratušek, poslanka skupine nepovezanih poslank_cev. MZ je v odgovoru podalo povzetek trenutnega stanja, MDDSZ je potrdilo potrebe po spremembi 37. člena pravilnika, MNZ se je tokrat strinjalo z MDDSZ.

Junija 2017 je Levica vladi podala pobudo, naj nemudoma odpravi diskriminatorne prakse pri pravnem priznanju spola, in sicer tako, da MNZ naloži, da v čim krajšem možnem času spremeni 37. člen Pravilnika o izvrševanju zakona o matičnem registru tako, da predložitev zdravniškega potrdila ne bo več potrebna. Ob tem pa naj pristopi tudi k pripravi posebnega zakona o pravnem

priznanju spola, ki bo temeljil na samoidentifikaciji oseb in bo v skladu s priporočili Sveta Evrope, zlasti Resolucijo 2048.

MNZ, ki ureja omenjeni pravilnik, je v začetku februarja 2017 vsem upravnim enotam poslalo dopis, v katerem slednje naproša, da upoštevajo odgovor MZ, v katerem je med drugim zapisano, da potrdilo pristojne_ega zdravnice_ka oz. pristojne zdravstvene ustanove, *»ki izkazuje, da je pri osebi ženskega spola potrjena identiteta moškega spola oziroma obratno ali zagotovilo, da je posameznik na podlagi medicinskega zdravljenja spremenil spol, ni enakovredno potrdilo, da je oseba spremenila spol, kot to določa zakonodaja.«* Povedano preprosteje: MNZ je MZ vprašalo, ali dikcija na zdravniških potrdilih (*»da je pri osebi ženskega spola potrjena identiteta moškega«, »zagotovilo, da je posameznik na podlagi medicinskega zdravljenja spremenil spol«*) dejansko pomeni, da je oseba, ki zaproša za spremembo kvalifikatorja spola v dokumentih, dejansko opravila operacijo. MZ je odgovorilo, da ne. MNZ je zato upravne enote poučilo, da taka potrdila zdravnikov niso skladna s 37. členom pravilnika, kar v praksi pomeni, da se jih ne sme upoštevati. TransAkcija, Legebitra in Amnesty international Slovenije so se na ta dopis nemudoma odzvale_i in MNZ pozvale, naj dopis umakne, saj predstavlja kršitev 8. člena Konvencije o človekovih pravicah. Hkrati so izvedele_i, da so uradne osebe na upravnih enotah od dveh oseb, ki sta želeli spremeniti spol na dokumentih, zahtevali potrdilo o operaciji. *»Junija smo problematiko predstavile_i na medresorski Komisiji za človekove pravice. Še isti dan smo dobile_i informacijo, da je dopis Ministrstva za notranje zadeve umaknjen,«* je zaključila Gračanin in dodala *»Začele smo delati na pravnem priznanju spola, želele smo to urediti, ustanove pa so odzvale tako, da so kršitev človekovih pravic transspolnih oseb še bolj poglobile.«*

Tretji del javne razprave je bil namenjen **predstavitvi rezultatov intervjujev znotraj projekta Uveljavljanje pravice do pravnega priznanja spola v Sloveniji (UPPPS)**. Nosilka projekta je Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, partnerica Legebitra.

Sociologinja Maja Ličen je uvodoma povedala, da je bil izhodiščni problem, ki ga je naslavlja projekt, pomanjkanje skoraj vsakršne pravne varnosti, ene od ključnih prvin načela pravne države, pri uveljavljanju pravic transspolnih oseb v Sloveniji. Projekt obsega več delov: analizo trenutne pravne ureditve za transspolne osebe v Sloveniji ter primerjalnopravno analiza v evropskem pravnem prostoru; analizo upravnih postopkov v zvezi s pravnim priznanjem spola; analizo vloge medicine pri postopkih pravnega priznanja spola pred upravnim organom ter sociološko razsežnost

- razumevanje osebnih mnenj in izkušenj transspolnih oseb, ki so (bile) udeležene v postopkih pravnega priznanja spola.

Za potrebe sociološke analize se je Ličen posluževala podatkov iz sedmih obsežnih (pol)strukturiranih intervjujev s transspolnimi osebami, ki so vodene v ambulanti za spolno zdravje, ki deluje v okviru Centra za mentalno zdravje Univerzitetne psihiatrične klinike Ljubljana.

Prva tema, ki se ji je posvetila raziskovalka Ličen je bila **seznanitev z delovanjem ambulante za spolno zdravje**. Maja Ličen: *»Večina, 5 oseb, je dobila informacije o obstoju ambulante preko Zavoda TransAkcija, ki jim je nudil svetovanja pred vstopom v tranzicijo. Vse osebe so se povezale z ambulanto, ko so se že identificirale kot transspolne osebe, ki želijo vstopiti v tranzicijo. Osebi, ki nista dobili informacije o delovanju ambulante s strani Zavoda TransAkcija, saj ta ob njunem vstopu v tranzicijo še ni deloval, sta do te informacije prišli preko osebne_ga psihiatrinje_a. Ob prvem obisku so imele vse osebe željo po medicinski tranziciji (vsaj hormonski terapiji), pet oseb pa tudi željo po spremembi spolnega identifikatorja in imena v matičnem registru. Vse transspolne osebe si ne želijo ali ne morejo imeti medicinske tranzicije. Hkrati pa ni nujno, da si oseba želi tudi spremembo imena in spolnega identifikatorja. Identifikator, ki je v Sloveniji glede na obstoječo zakonodajo nujno binaren, ne opisuje vedno spola osebe oz. se oseba ne želi opredeliti znotraj teh dveh spolnih identifikatorjev.«*

Drugi sklop vprašanj je zadeval **postopke pridobitve potrdila psihiatra_inje za upravno enoto** oz. t. i. **»potrdila o spremembi spola«**. Pri tem je raziskovalka odkrila vrsto nekonsistentnosti: *»Osebe so pridobile potrdilo o spremembi spola pred ali med medicinsko tranzicijo, večina oseb pa skozi medicinski postopek potrditve spola ni šla, čeprav je imela večina na potrdilu zapisano 'Oseba je spremenila spol.' Na enem potrdilu je pisalo 'oseba je spremenila spol s kirurškimi posegi', čeprav to ni držalo. Na nekaj potrdilih je pisalo zgolj 'oseba živi v skladu s spolno identiteto' ali 'oseba živi v moškem/ženskem spolu'. Na nekaj potrdilih je bilo pripisano, da ima oseba: 'diagnozo transseksualizma'.* Osebe so potrdilo o spremembi spola pridobile v zelo različnih časovnih razponih: *»Najmanj je na potrdilo čakala oseba tri mesece, največ pa osem let. V povprečju so osebe potrdilo prejele v letu dni od prvega obiska v ambulanti za spolno zdravje.«*

V **tretjem sklopu** vprašanj so sociologinjo Ličen zanimale **izkušnje z upravnimi enotami ob spremembi imena in spolnega identifikatorja v matičnem registru**. *»Tista polovica vprašanih, ki je imela v potrdilu o spremembi spola zapisano 'oseba je spremenila spol', s spremembo spolnega identifikatorja v matičnem registru ni imela večjih zapletov. Ostali polovici oseb je bila odobrena*

prošnja za zamenjavo spolnega identifikatorja brez diktacije 'oseba je spremenila spol' – zadostovala sta zapisa: 'oseba živi v moškem/ženskem spolu' in 'oseba ima diagnozo transseksualizma'. Izjema sta osebi, ki sta urejali spremembo v času dopisa MNZ od februarja do junija 2017. Takrat je upravna enota vse tozadevne postopke zamrznila.« Raziskovalka še ugotavlja »Osebe so za storitve spremembe imena, spolnega identifikatorja in izdajo nove osebne izkaznice različno plačevale nekatere okrog 70 evrov, druge okrog 150 evrov. Osebe so za postopek spremembe spolnega identifikatorja v matičnem registru prošnje urejale brez posebnih obrazcev. Postopek na upravni enoti so po večini osebe označile kot neprijeten in nediskreten.«

Četrty sklop vprašanj je bil vezan na **vstop v medicinsko tranzicijo**. Ličen ugotavlja: »Večina intervjuvanih ima željo, da z medicinskimi posegi potrdi spolno identiteto. Pri medicinski tranziciji večina oseb navaja nezadovoljstvo – pridobile naj bi premalo informacij o tveganjih in stranskih učinkih predvsem hormonske terapije. Posledično se nekatere osebe odločajo za pridobitev hormonske terapije v tujini. Prav tako pa v tujini opravljajo različne kirurške posege, saj naj bi bile čakalne dobe v Sloveniji predolge ali pa ne dobijo odobrene napotitve s strani ambulante za spolno zdravje. Informacije, ki jih osebe pridobivajo glede zamrznitve genskega materiala, izražajo kot nejasne, nezadostne ali različne glede na zdravnico_ka, ki jih podaja. Nekatere osebe se odločajo opustiti terapijo ali celo medicinski del tranzicije, saj se posegi v telo izkažejo za prevelike ali pa jim predstavljajo previsoko tveganje. Osebe kot težavo medicinskega postopka navajajo tudi neusklajenost konzilija, ki podaja različne informacije in se med seboj o delovanju ne obvešča.«

Zadnje vprašanje, ki ga je v (pol)strukturiranih intervjujih sedmim transspolnim osebam postavljala sociologinja Ličen je zadevalo **pravno priznanje spola na osnovi samoidentifikacije**. »V grobem se vse_i intervjuvanke_ci strinjajo, da bi moral biti postopek ločen na dva dela. Prvi, ki bi poskrbel za hitro ureditev potrditve spolnega identifikatorja in imena v dokumentih, torej pravnega priznanja spola, in drugi, ki bi se ukvarjal z morebitno medicinsko tranzicijo. Prvi postopek bi popolnoma ločile_i od medicinske stroke. Pravijo, da argument množičnega vsakodnevnega spreminjanja spolnega identifikatorja ni verjeten, saj je odločitev o spremembi težka in se ne spreminja iz dneva v dan. Hkrati bi se jim zdela nujna možnost nebinarnega spolnega opredeljevanja. Želijo si tudi poenotene strukture dela upravnih enot. Osebe so na različnih upravnih enotah dobile popolnoma drugačne informacije. Na eni upravni enoti so eni izmed vprašanih prošnje zavrnil, na drugi pa prošnje odobrili z istim potrdilom. Vprašane_i so izrazile_i tudi nejevoljo zaradi nediskretnosti ali neprofesionalnosti osebja na upravnih enotah, poleg tega pa so nekatere_i dobile občutek, da

strokovne_i delavke_ci ne vedo, kako obravnavati njihovo prošnjo, kam jih napotiti in kakšen obrazec jim izročiti.« je povedala Ličen in zaključila, da bi bili procesi spremembe imena in spolnega identifikatorja precej lažji, če za to ne bi potrebovale_i potrditve psihiatrinje_a, ki se zdi vsem vprašanim povsem nepotrebena. Pri medicinski tranziciji pa se mnenje oseb deli na dva dela, ugotavlja Ličen. »*Nekatere_i mislijo, da bi se tudi ta del postopka moral ločiti od psihiatrične stroke – npr. da bi lahko za napotnico za hormonsko terapijo pri endokrinologinji_u prosile_i kar osebnega zdravnika. Druge_i pa so mnenja, da je v začetku tega postopka potreben pogovor s terapevtko_om/psihiatrinjo_om. Kljub temu so vse_i v veliki meri kritične_i do sistema v katerega so vpete_i zdaj. Od ambulante za spolno zdravje so pričakovale_i več nasvetov in predvsem pogovorov o dejanskih dilemah, spremembah in postopkih. Izrazile_i so mnenje, da jim trenutno delovanje znotraj te ambulante pomeni zgolj birokratski vmesnik med željo in realnostjo. Pogrešajo ustaljen postopek, predvsem pa jasna navodila in obrazložitev potek tranzicije. Povedale_i so, da se jim zdi, da se odobritve postopka nekje zaključijo, in sicer pri prošnji za spodnjo operacijo, skozi to operacijo namreč niso spustili nobene od intervjuvanih oseb. Poleg tega so izrazile_i nezaupanje v konzilij, saj so med medsebojnim izmenjevanjem izkušenj prišle_i do popolnoma različnih informacij in navodil za nekatera ravnanja. Zaradi tega nezaupanja, so se nekatere_i dogovorili za samoplačniško operacijo pri drugem zdravniku.*« še ugotavlja Ličen.

Po predstavitvah je **Eva Gračanin prebrala izjavo solidarnosti** s prizadevanji za spoštovanje pravic transspolnih in cispolno nenormativnih oseb in povabila prisotne k podpisu. Sledil je **sklop vprašanj, odgovorov ter diskusija**.

Eno od udeleženk je zanimalo, **kako imajo vprašanja pravnega priznanja spola urejeno v drugih evropskih državah**.

Mag. Koletnik je pojasnil_a, da so npr. na Irskem prizadevanja za sistemsko ureditev pravnega priznanja spola potrebovali 22 let zagovorništva, pogajanj, prepričevanj, lobiranja. »*Pri Malti, ki ima to tematiko urejeno najboljše na svetu, so se odločili za pristop od vrha navzdol. Imele_i so zavzeto ministrico, ki je poiskala aktiviste na področju pravic transspolnih oseb in naključje je hotelo, da so slednje v sklopu ILGA Europe veliko delale prav na tem področju. Pripravile_i so ustrezno zakonodajo in jo spravile skozi parlamentarno proceduro*« je dejal_a mag. Koletnik in

zaključil_a, da so pri urejanju človekovih pravic transspolnih oseb pomembni procesi lobiranja, zagovorništva, litigacije, predvsem pa dialog s skupnostjo.

Predstavnica organizacije Amnesty International Slovenije Jerneja Turin je izrazila podporo sistemskemu urejanju pravnega priznanja spola za transspolne osebe pri nas. Predlagala je strateško litigacijo, saj je ta sicer dolgotrajna, a izjemno učinkovita, kljub nekaterim nedavnim nespodbudnim odločitvam Evropskega sodišča za človekove pravice. Poudarila je, da je treba poiskati podporo tudi pri opozicijskih poslancih. *»Držite se Gandhijevega motta 'Najprej te ignorirajo, potem se ti smejiijo, potem se borijo proti tebi, potem zmagaš.' Medministrski pingpongi so običajni, naj vas to ne frustrira, mali koraki vodijo v velike spremembe.«* je poudarila. Ideja, da bi pravno priznanje spola vsaj deloma uredili s spremembo pravilnika se ji zdi dobra. Zaključila pa je z informacijo, da bodo Slovenijo v kratkem obiskale_i predstavnice_ki ECRI.

Predsednica društva Parada ponosa Simona Muršec je govorila iz perspektive izkušenj z delom v mednarodnimi inštitucijami, med drugimi tudi v Svetu Evrope. Predlagala je, da se kršitve človekovih pravic transspolnih oseb dosledno uvršča v vsa senčna poročila, ki spremljajo poročanje Slovenije po ratificiranih konvencijah, mehanizmih in protokolih. *»Tako nastaja mednarodni pritisk, ki pogosto pripomore k rešitvi«* je dejala in izpostavila *»Če pa želite spremembo doseči pri političnih strankah, potem boste to zelo težko dosegli od zunaj. Spremembe se dosegajo samo z aktivnostjo znotraj političnih strank.«*

Eva Gračanin se je ob zaključku javne razprave odzvala na poziv k pisanju senčnih poročil s pripombo, da idejo pozdravlja, vendar da pri obilici dela in aktivnosti, ki se jim posvečajo pri odpravljanju sistemske in strukturne diskriminacije transspolnih oseb, preprosto zmanjka kapacitet za pripravo senčnih poročil. Odlična priložnost torej za aktivacijo zavezništev in solidarnosti.

Zapisnik je pripravil Mitja Blažič.

Ljubljana, 21. 3. 2018